

Gedragsverandering Bestuderen bij Jongeren met een Licht Verstandelijke Beperking

Tussen Groepsgemiddelden en het Individueel Proces

Daan Hulsmans¹

¹*Behavioural Science Institute, Radboud Universiteit Nijmegen, Nijmegen, Nederland*

Samenvatting Gedragsverandering bij jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) kan zowel op groepsniveau als individueel niveau worden bestudeerd. In de praktijk worden interventies afgestemd op persoonlijke behoeften, zoals het programma Take it Personal!, waarvan we in groepsonderzoek een gemiddeld effect op middelengebruik vonden. Individuele verandering werd onderzocht met dagboekmetingen via een app. Netwerkanalyses boden inzicht op individueel niveau, maar hielden geen rekening met de situaties waarin gedrag plaatsvond. In een *mixed-methods* casestudie werd contextinformatie toegevoegd aan de dagboekmetingen om een vollediger beeld van de verandering te krijgen. De hoofdconclusie luidt: begin bij het individueel proces en vergelijk daarna pas personen.

Trefwoorden licht verstandelijke beperking, ondersteuning, monitoren, dagboekmethode, personalisatie

Artikelgeschiedenis

Ontvangen: 23 april 2025

Geaccepteerd: 15 oktober 2025

Online: 11 februari 2026

Contactpersoon

Daan Hulsmans, daan.hulsmans@ru.nl

Copyright

© Author(s); licensed under Creative Commons Attribution 4.0. This allows for unrestricted use, as long as the author(s) and source are credited.

Financiering Onderzoek

Dit onderzoek werd gefinancierd door ZonMw (project 555002014).

Belangen

De auteur heeft geen conflicterende belangen te vermelden.

1 Introductie

Jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) kunnen specialistische ondersteuning krijgen wanneer zij in het dagelijks leven tegen problemen of uitdagingen aanlopen. Van een LVb is sprake wanneer de ontwikkeling van intellectuele vaardigheden (zoals redeneren, probleemoplossend denken en geheugen) en adaptieve vaardigheden (zoals zelfzorg, sociale omgang, plannen en omgaan met geld) voor het achttiende levensjaar duidelijk achterblijft bij die van leeftijdsgenoten (American Psychiatric Association, 2013; Schalock et al., 2010). De gemene deler bij jongeren met een LVb is dat er ergens een kloof is ontstaan tussen wat zij kunnen en wat hun omgeving van hen verwacht. Omdat zowel intellectuele als adaptieve vaardigheden zeer meerdimensionale constructen zijn, is LVb een breed en veelomvattend begrip (Jansen & Custers, 2025). Jongeren met een LVb verschillen sterk in welke vaardigheden relatief sterker of zwakker ontwikkeld zijn, waardoor hun ondersteuningsbehoeften ook zeer uiteen kan lopen (Nouwens et al., 2017). Professionals kunnen ondersteuning bieden op verschillende manieren. Enerzijds door de omgeving beter af te stemmen op de mogelijkheden en kwaliteiten van de jongere, bijvoorbeeld door begeleiding

naar een passende werk- of leerplek. Anderzijds kan ondersteuning gericht zijn op het versterken van vaardigheden, zodat jongeren beter kunnen aansluiten bij de verwachtingen van hun omgeving, bijvoorbeeld via een psychologisch behandeltraject. In de praktijk zetten professionals zich dagelijks in om gedragsverandering te ondersteunen en te begeleiden. Maar hoe verloopt zo'n veranderproces precies, en hoe kunnen we dit het beste onderzoeken? Het proefschrift waar deze samenvatting op is gebaseerd, verkent die vraag met zowel nomothetisch onderzoek (gericht op het ontdekken van algemene wetmatigheden binnen groepen mensen) als idiografisch onderzoek (gericht op diepgaand begrip van één individu). Beide benaderingen bieden waardevolle inzichten in veranderprocessen (Hekler et al., 2019), specifiek bij jongeren met een LVB.

2 De Groep

Een belangrijk startpunt was het programma *Take it Personal!*, een zesweeks preventieprogramma gericht op alcohol- en drugsgebruik, afgestemd op persoonlijkheidsprofielen met verhoogd verslavingsrisico (Schijven et al., 2015). In twee nomothetische (d.w.z. groepsgerichte) studies werd het effect van dit programma onderzocht door jongeren vooraf en achteraf vragenlijsten over middelengebruik en probleemgedrag te laten invullen. De eerste studie liet zien dat 34 jongeren die *Take it Personal!* volgden, na drie maanden minder frequent alcohol en drugs gebruikten dan een controlegroep van 32 jongeren die reguliere ondersteuning kregen (Schijven et al., 2021). Dit biedt perspectief voor de LVB-praktijk, want effectieve interventies voor deze doelgroep zijn schaars (Kiewik et al., 2017). In een vervolgstudie werd gekeken naar de rol van vier gedragsdomeinen: agressie, angst, regel overtredend en teruggetrokken gedrag. We onderzochten 1) de effectiviteit van *Take it Personal!* op deze domeinen en 2) of scores op deze domeinen het effect van de interventie op de frequentie van alcohol- en drugsgebruik modereerden. We vonden een klein interventie-effect van *Take it Personal!* op regel overtredend gedrag, maar geen invloed op de overige gedragsdomeinen (Hulsmans et al., 2021). Daarnaast bleek dat agressie, angst, regel overtredend gedrag en teruggetrokken gedrag het effect van de interventie op middelengebruik niet modereerden. Dit is goed nieuws voor de praktijk, want dit betekent dat jongeren met zowel lage als hoge scores op deze gedragsdomeinen (zoals gemeten met de *Youth Self Report*) vergelijkbaar kunnen profiteren van *Take it Personal!* Wat wel opviel aan deze studie was dat correlaties tussen middelenproblematiek en ander probleemgedrag op groepsniveau ontbraken. Dit leidde tot de vraag: wat gaat er schuil achter die groepsge-middelden?

3 Het Individu

Om zicht te krijgen op de dynamiek van gedragsverandering is meer nodig dan één voormeting en één nameting. Daarom werd de dagboekmethode toegepast, waarbij jongeren via een app dagelijks korte vragen beantwoordden – deels gestandaardiseerd, deels door henzelf bedacht (gepersonaliseerd). Gedurende 60 dagen vulden 50 jongeren de app dagelijks in. Zij bespraken hun antwoorden wekelijks met hun professional. De hoge invultrouw (meer dan 70 %) en de positieve ervaringen – meer zelfinzicht, betere communicatie, ondersteuning bij gedragsverandering – laten zien dat deze methode haalbaar en waardevol is binnen de LVB-praktijk (Hulsmans et al., 2023). Maar hoe analyseer je zulke persoonlijke tijdlijnen? Een populaire techniek is idiografische netwerkanalyse, waarbij van elke persoon een netwerk wordt geschat van verbanden tussen emoties, gedragingen en gedachten (Borsboom & Cramer, 2013). Zo kun je bijvoorbeeld ontdekken dat iemand zich onrustiger voelt op dagen dat hij meer piekert. In het proefschrift werd deze techniek toegepast op dagboekdata van 26 jongeren (Hulsmans et al., 2024a). De geschatte netwerken verschilden sterk tussen personen. De idiografische netwerken veranderden in de tijd: verbanden tussen variabelen binnen een persoon konden verdwijnen of omkeren. Dit kwam deels doordat we gedrag registreerden zonder context. Gedrag verschilt sterk per situatie, denk aan een drukke feestdag versus een rustig weekend. Tussen contexten zal het patroon erg grillig zijn, maar binnen vergelijkbare situaties is meer stabiliteit te verwachten (Mischel & Shoda, 1995). Standaard dagboekmetingen en statistische netwerkmodellen maken $n=1$ onderzoek mogelijk, maar houden doorgaans weinig rekening met context. Voor echt begrip op $n=1$ niveau raden we daarom aan om tijdsspecifieke contextfactoren in kaart te brengen. Dat deden we in een diepgaande casusstudie van één persoon: een vrouw met een LVB en persoonlijkheidsstoornis die 560 dagen lang dagelijks via een app rapporteerde over agressief en zelfbeschadigend gedrag (Hulsmans et al., 2024b). De casusstudie bestond uit drie onderdelen. Ten eerste analyseerden wij kwalitatief de dagelijkse rapportages die professionals over de cliënt bijhielden gedurende diezelfde periode. Dit resulteerde in een enorm aantal contextuele factoren, die samen met haar orthopedagoog werden teruggebracht naar de 11 meest relevant geachte factoren, zoals de ervaringen: pijn, trauma, familiale spanningen, positief contact en therapie. Ten tweede brachten we het veranderproces van haar moeilijk verstaanbaar gedrag in kaart. We identificeerden 11 relatief stabiele fasen: periodes van enkele weken of maanden wisselden elkaar af waarin het relatief goed of slecht ging. Tot slot onderzochten we de overgangen tussen fasen. Die bleken vaak voorafgegaan te worden door plotse instabiliteit in het patroon van de door haarzelf gerapporteerde emoties in de app en/of uitgelokt door bijzondere gebeurtenissen, zoals een lockdown of het begin van een relatie. Dit wijst op de mogelijkheden die dagelijks monitoren in de toekomst kan bieden om mogelijk betekenisvolle gedragsverandering te voorspellen. Terugkoppeling van zulke signalen naar professionals kan hen helpen om tijdig te interveniëren. Voor haar hulpverleners bleek waardevolle kennis

uit het onderzoek: vrijheidsbeperkende maatregelen werkten op korte termijn, maar verhoogden een dag later juist de kans op probleemgedrag. Over de gehele periode nam probleemgedrag niet af, maar de dag na een therapiesessie was de kans hierop wel kleiner. Deze voor haar hulpverleners nieuwe en waardevolle persoonsgebonden inzichten zouden in grootschalig pre-posttest-onderzoek waarschijnlijk niet naar voren zijn gekomen.

4 Conclusie

Het proefschrift bevestigt dat jongeren met een LVB een heterogene groep zijn. Elke persoon heeft een uniek fluctuerend veranderproces. Dit vraagt om een andere onderzoeksaanpak. In plaats van grote groepen tegelijk te analyseren om tot gemiddelde conclusies te komen, is het zinvoller om eerst één individu diepgaand te bestuderen, en dit vervolgens te herhalen. Zo ontdek je voor wie, wanneer en waarom een bepaalde aanpak wel of niet werkt. Dagboekmetingen via een app zijn hierbij zowel haalbaar als essentieel. In combinatie met kwalitatieve contextinformatie geven ze een rijk beeld van individuele verandering. Het resultaat is gepersonaliseerde hulp en wetenschappelijke conclusies die beter geworteld zijn in de weerbarstige LVB-praktijk. Dit proefschrift pleit daarom voor: begrijp eerst het individu en vergelijk daarna pas personen!

Promotoren: Prof. dr. Roy Otten, Prof. dr. Evelien Poelen & Prof. dr. Anna Lichtwarck-Aschoff.

Het volledige proefschrift is te lezen via: <https://www.publicatie-online.nl/publicaties/daan-hulsmans/>.

Literatuur

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
- Borsboom, D., & Cramer, A.O. (2013). Network analysis: an integrative approach to the structure of psychopathology. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9, 91–121. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050212-185608>
- Hekler, E.B., Klasnja, P., Chevance, G., Golaszewski, N.M., Lewis, D., & Sim, I. (2019). Why we need a small data paradigm. *BMC Medicine*, 17(1), 133. <https://doi.org/10.1186/s12916-019-1366-x>
- Hulsmans, D.H.G., Otten, R., Schijven, E.P., & Poelen, E.A.P. (2021). Exploring the role of emotional and behavioral problems in a personality-targeted prevention program for substance use in adolescents and young adults with intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*, 109, 103832. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2020.103832>
- Hulsmans, D.H.G., Poelen, E.A.P., Lichtwarck-Aschoff, A., & Otten, R. (2023). The feasibility of daily monitoring in adolescents and young adults with mild intellectual disability or borderline

- intellectual functioning. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 36(4), 847–858. <https://doi.org/10.1111/jar.13102>
- Hulsmans, D.H.G., Oude Maatman, F.J.W., Otten, R., Poelen, E.A.P., & Lichtwarck-Aschoff, A. (2024a). Idiographic personality networks: stability, variability and when they become problematic. *Journal of Research in Personality*, 109, 104468. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2024.104468>
- Hulsmans, D.H.G., Otten, R., Poelen, E.A.P., van Vonderen, A., Daalmans, S., Hasselman, F., Olt-hof, M., & Lichtwarck-Aschoff, A. (2024b). A complex systems perspective on chronic aggression and self-injury: case study of a woman with mild intellectual disability and borderline personality disorder. *BMC Psychiatry*, 24(1). <https://doi.org/10.1186/s12888-024-05836-7>
- Jansen, J., & Custers, G. (2025). De beperkingen van LVB: De herkomst, beperkingen en mogelijk schadelijke effecten van kennis over intelligentie en adaptief functioneren. *Tijdschrift voor Criminologie*, 67(2), 125–145. <https://doi.org/10.5553/TvC/0165182X2025067002001>
- Kiewik, M., VanDerNagel, J.E.L., Engels, R.C.M.E., & De Jong, C.A.J. (2017). Intellectually disabled and addicted: a call for evidence based tailor-made interventions. *Addiction*, 112(11), 2067–2068. <https://doi.org/10.1111/add.13971>
- Mischel, W., & Shoda, Y. (1995). A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychological Review*, 102(2), 246–268. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.102.2.246>
- Nouwens, P.J.G., Lucas, R., Smulders, N.B.M., Embregts, P.J.C.M., & van Nieuwenhuizen, C. (2017). Identifying classes of persons with mild intellectual disability or borderline intellectual functioning: A latent class analysis. *BMC Psychiatry*, 17, Article 257. <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1426-8>
- Poelen, E.A.P., Schijven, E.P., Otten, R., & Didden, R. (2017). Personality dimensions and substance use in individuals with mild to borderline intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 63, 142–150. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2016.10.003>
- Schalock, R.L., Borthwick-Duffy, S.A., Bradley, V.J., Buntinx, W.H.E., Coulter, D.L., Craig, E.M., Gomez, S.C., Lachapelle, Y., Luckasson, R., Reeve, A., Shogren, K.A., Snell, M.E., Spreat, S., Tasse, M.J., Thompson, J.R., Verdugo-Alonso, M.A., Wehmeyer, M.L., & Yeager, M.H. (2010). *Intellectual disability: Definition, classification, and systems of supports* (11th ed.). American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Schijven, E.P., Engels, R.C.M.E., Kleinjan, M., & Poelen, E.A.P. (2015). Evaluating a selective prevention program for substance use and comorbid behavioral problems in adolescents with mild to borderline intellectual disabilities: Study protocol of a randomized controlled trial. *BMC Psychiatry*, 15, 1–7. <https://doi.org/10.1186/s12888-015-0563-1>
- Schijven, E.P., Hulsmans, D.H.G., VanDerNagel, J.E.L., Lammers, J., Otten, R., & Poelen, E.A.P. (2021). The effectiveness of an indicated prevention programme for substance use in individuals with mild intellectual disabilities and borderline intellectual functioning: Results of a quasi-experimental study. *Addiction*, 116(2), 373–381. <https://doi.org/10.1111/add.15156>